

บทที่ ๔

ประเภทของหมอลำและธรรมชาติของหมอลำ

ก่อนที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการดำเนินกลยุทธ์เพื่อการส่งเสริมหมอลำของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องแนะนำให้ผู้อ่านได้รู้จักกับหมอลำพอคร่าว ๆ เสียก่อน โดยผู้วิจัยจะปูพื้นฐานด้านความเป็นมา พัฒนาการ และการแบ่งประเภทหมอลำโดยสังเขป ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำกับสื่อมวลชนในเบื้องต้น ก่อนที่จะมีการพัฒนาความสัมพันธ์นั้นมาจนเป็นระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ การพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างสื่อมวลชนกับหมอลำ โดยสื่อมวลชนเป็นผู้ผลิตและเป็นช่องทางในการนำเสนอหมอลำ ในขณะที่ตัวหมอลำก็กลายเป็น “ทรัพยากร” หรือวัตถุดิบในการเป็นเนื้อหาให้ฝ่ายสื่อมวลชน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยต้องการเสนอโครงสร้างด้านการแบ่งหมอลำออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นการมองจากมุมมองของนักนิเทศศาสตร์ โดยใช้เกณฑ์ด้านการคัดเลือกเอาหมอลำเข้ามาอยู่ในสื่อมวลชนซึ่งจะแตกต่างจากการแบ่งประเภทหมอลำที่มีผู้จัดประเภทเอาไว้อย่างสิ้นเชิง (ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า งานวิจัยหรือหนังสืออื่นก็มีการแบ่งและจัดประเภทของหมอลำต่างกันออกไปตามความเห็นของแต่ละบุคคล (Individual criteria))

ในบทนี้จะทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจตรงกัน โดยเฉพาะเมื่อผู้วิจัยได้กล่าวถึงชื่อและประเภทของหมอลำ ตลอดจนการแบ่งยุคของหมอลำที่เข้ามาอยู่ในสื่อมวลชนตามลำดับเวลาที่เกิดขึ้น

แต่เดิมการให้คำนิยามของหมอลำ หมายถึง

- ก. การรับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้านประเภทแคน
- ข. ผู้ที่มีความชำนาญในการรับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้านประเภทแคน (จารุวรรณ ธรรมวัตร,มปป)

ในปัจจุบันนี้ หมอลำ อาจจะไม่ได้มีความหมายครอบคลุมถึงแต่เฉพาะความหมายสองอย่างดังกล่าว แต่ต้องรวมถึง การรับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานสลับกับการร้องเป็นภาษากลางทำนองเพลงลูกทุ่ง และอาจจะไม่ได้เป็นการรับลำนำประกอบเสียงดนตรี

พื้นบ้านประเภทแคนอย่างเดียวอีกต่อไป หากแต่มีการใช้เครื่องดนตรีสากลอื่น ๆ เช่น กีตาร์ เบส กลองชุด คีย์บอร์ด ประกอบด้วย

ปัจจุบันนี้เรายังไม่อาจเสาะหาหลักฐานมาพิสูจน์ยืนยันได้อย่างแน่ชัดลงไป ว่า “หมอลำ” เกิดขึ้นได้อย่างไร ตั้งแต่สมัยใด และใครเป็นผู้ให้กำเนิด แต่เท่าที่ผู้วิจัยพยายาม สืบหาหลักฐานต้นกำเนิดหมอลำนั้นพอจะอนุมานได้อย่างคร่าว ๆ ว่า หมอลำน่าจะเกิดขึ้นมานานไม่ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ ปี มาแล้ว เนื่องจากการขุดค้นพบกลองมโหระทึกที่ประเทศเวียดนาม แล้วปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวกับหมอลำและหมอแคน เกี่ยวกับเรื่องนี้ นายสุจิตต์ วงษ์เทศ นักเขียนและนักประวัติศาสตร์ บรรณาธิการนิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“หมอลำเท่าที่เห็นมานะ มีการขุดพบกลองมโหระทึกอายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปีที่เมือง ดงซอน เวียดนามเหนือซึ่งเป็นที่อยู่ของไทยดำ บนหน้ากลองมีภาพลายเส้นหมอลำกับหมอแคน กำลังแอ่นระแน้เลย” (สุจิตต์ วงษ์เทศ : สัมภาษณ์ ๘ ตุลาคม ๒๕๔๐)

ดังนั้นหลักฐานภาพลายเส้นรูปคนเป่าแคนและหมอลำ ที่พบบนหน้ากลองมโหระทึกนั้นชี้ชัดว่า ในวัฒนธรรมไทลาว มีการเล่นหมอลำหมอแคนมานานแสนนานแล้ว

นอกจากนี้ในงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่ง ทศวรรษ” ของจากรุวรรณ ธรรมวัตร (มปป)ยังได้กล่าวถึงตำนานต่าง ๆ ซึ่งบอกเล่าโดยหมอลำ อาวุโสบางคนและจากวรรณกรรมบางเรื่อง เช่น เทศน์มหาชาติ พอจะทำให้เราอนุมานได้แต่เพียงว่าหมอลำนั้นมีความเป็นมาและความเก่าแก่จนใคร ๆ ก็ไม่อาจจะระบุได้อย่างแน่ชัดว่าเริ่ม มีสมัยใด ใครเป็นผู้ริเริ่ม ดังนี้

หมอลำสุวรรณ ทบแก่น เล่าว่า เมื่อพระพรหมสร้างโลก พระยาแถนได้มอบ ควายให้ขุนบรมมาเลี้ยง ขุนบรมก็ให้ขุนสิ่ว ขุนซี ขุนลอนำควายมาไว้เพื่อใช้งาน ครั้นต่อมา ควายตายลงจึงเกิดมีน้ำเต้าหลุดออกมาจากรูมุกควาย น้ำเต้านั้นใหญ่เท่าภูเขาเรียกว่า น้ำเต้าปุง เมื่อขุนทั้งสามใช้เหล็กตีเจาะน้ำเต้าให้แตก ก็มีผู้คนและสัตว์เลี้ยงออกมามากมาย ในจำนวนนี้มีหมอลำด้วยชื่อว่า นางหนูและนายปากกว้าง ทั้งสองจึงล้าสมโภชที่ลานบ้านของ ขุนบรม โดยมีท้าวแสนปมเป็นหมอแคน

หมอลำเคน ดาเหลาเล่าถึงตำนานหมอลำว่า ปู่เยอส่งลูกหลานลงมาจาก สวรรค์มาเกิดในเมืองดิน ต่อมาเมื่อผู้พี่ลงมาเกิดเจ็บป่วยก็ได้ขอความช่วยเหลือจากพระยา แถน พระยาแถนแนะนำว่าให้จัดขันดอกไม้ระลีกถึงปู่เยอ ย่าเยอ ความเจ็บไข้ก็จะหายไป ตั้งแต่นั้นมา เมื่อคนเกิดเจ็บป่วยก็มีการตั้งจิตระลีกถึงบรรพบุรุษแล้วอ้อนวอนด้วยด้อยคำอัน อ่อนหวานมีทำนองไพเราะเรียกว่า “ลำ”

หมอลำศรี ยอดแกง เล่าว่า เมื่อพระเวสสันดรได้เสด็จนิวัตพระนครนั้น ประชาชนที่ได้ยกขบวนไปอัญเชิญพระเวสสันดรกลับมาครองราชย์ ในขบวนแห่เดินทางกลับนี้ ประชาชนได้ฟ้อนรำและเล่นหมอลำ หมอแคนอย่างสนุกสนาน หมอลำจึงเกิดขึ้นตั้งแต่บัดนั้น

ส่วนหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรอีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงหมอลำนั้นคือ วรรณกรรมเรื่อง “มหาชาติ” โดยกล่าวถึงตอนอาราธนาเทศน์มหาชาติ เรียกการเทศน์มหาชาติว่า “ลำมหาชาติ” หรือ “ลำมหาเวสสันดรชาดก” ดังข้อความกล่าวว่
 “.....ขอเชิญเทพยดาเจ้าทั้งหลายจงฟังลำเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กับด้วยฝูงข้าทั้งหลาย.....”

นอกจากจะเรียกการเทศน์มหาชาติว่า “ลำมหาชาติ” หรือ “ลำมหาเวสสันดรชาดก” แล้ว การอ่านหนังสือผูกหรือการเทศน์เรื่องราวจากหนังสือผูก ก็เรียกว่าการลำอีกด้วย เช่น ลำสินไซ ลำการะเกดดั่งที่มหาสีลา วีระวงศ์ราชบัณฑิตลาวได้กล่าวไว้ในคำนำเรื่องสังขสินชัยว่า “...หนังสือเรื่องท้าวสังขสินชัยนี้ แต่เดิมเป็นหนังสือเทศน์ลำเรียกว่าลำสินชัย.....”

นอกจากหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรจากวรรณกรรมเรื่อง “มหาชาติ” แล้วยังมีหลักฐานอื่นที่ได้กล่าวถึงหมอลำอีกชิ้นหนึ่งคือ “ประกาศห้ามเล่นแฉั่วลาว” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกประกาศนี้มา เพราะชาวราชธานีนิยมฟังหมอลำจนลืมการเล่นสักวา เสภา และปรบไต่

นอกจากตำนานที่เล่าถึงความเป็นมาของหมอลำแล้ว จากรวณ ธรรมวัตร (รายงานการวิจัยเรื่องบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ ,มปป) สันนิษฐานถึงกำเนิดของหมอลำว่า หมอลำอาจจะมีที่มาต่าง ๆ กันดังนี้

๑. หมอลำเกิดจากพิธีกรรมบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ เช่น ลำผีฟ้า ลำสอง ลำทรง
๒. หมอลำเกิดจากการอ่านหนังสือผูก (วรรณกรรมพื้นบ้านที่จารลงบนใบลานเพื่อบันทึกเรื่องราว ชาดก หรือนิทานพื้นบ้านที่สนุกสนาน) การอ่านหนังสือผูกของชาวอีสานนี้เป็นไปเพื่อความเพลิดเพลิน และความบันเทิง
๓. หมอลำเกิดจากการเทศน์ของพระ โดยพระที่เทศน์ใช้เทคนิคทางเสียง เช่น เอื้อน ทอดเสียง เพื่อให้เกิดความไพเราะและน่าฟัง คนที่ได้ฟังอาจจะนำไปปฏิบัติตามและกลายเป็นการลำในที่สุด
๔. หมอลำเกิดจากการเกี่ยวพาราสีของคนหนุ่มสาว ในสังคมอีสานสมัยก่อนเมื่อหนุ่มสาวเกี่ยวกันก็จะมีกรพูดผญา หรือจ่ายผญาเกี่ยว แล้วนำไปขับลำนำโต้ตอบกันเกิดเป็นลำกลอนและลำผญา

ลักษณะและประเภทของหมอลำ

ผู้วิจัยได้จัดแบ่งประเภทของหมอลำออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ โดยใช้เกณฑ์ลำดับเวลา(Chronological) ที่เกิดหมอลำประเภทต่าง ๆ ขึ้น และการแบ่งหมอลำออกเป็นยุคเช่นนี้ จะทำให้เห็นพัฒนาการของสื่อมวลชนที่เข้ามามีบทบาทต่อการผลิตและเป็นช่องทางเผยแพร่หมอลำ ตลอดจนทำให้เห็นกระบวนการคัดเลือกหมอลำต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ

๑ หมอลำประเภทดั้งเดิม (Original Mawlum Style)

หมอลำประเภทนี้ เป็นหมอลำที่มีรูปแบบการลำแบบเก่าคือ ลำประกอบแคนเท่านั้น ตัวหมอลำมีทั้งหญิงและชาย ลำคราวละ ๒-๓ คน หมอลำประเภทดังกล่าวนี้ ได้แก่

๑.๑ หมอลำผีฟ้า เป็นหมอลำที่ใช้ลำรักษาคณใช้เป็นคณะ ใช้แคนเป่าประกอบ การที่คนไข้ต้องไปรับการรักษาจากหมอลำผีฟ้าก็ด้วยเหตุบางประการ โดยมากจะเป็นประเภทรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย หรือป่วยในลักษณะไม่รุนแรง หมอลำผีฟ้าบางที่เรียกว่า หมอลำผีแดน หมอลำสอง หมอลำทรง หรือ หมอลำไทเทิง ทำนองที่ลำจะใช้ทำนองลำทางยาว หรือลำพื้น

๑.๒ หมอลำกลอน ลักษณะการลำ เป็นหมอลำคู่ เป็นหมอลำชายหญิง ลำประกอบแคนอย่างเดียว หมอลำแต่ละฝ่ายจะมีหมอลำประจำตัว เนื้อหาการลำ เป็นการลำโต้ตอบกันในเชิงเกี่ยวพาราสี หรือลำโต้ตอบกันในเรื่องต่าง ๆ ทั้งนิทานและชาดก และการสั่งสอนจริยธรรม หมอลำกลอนมีหลายประเภท ได้แก่ หมอลำสามเกลอ หมอลำสามสิงห์ชิงนาง (ผู้ชายสามคนลำเกี่ยวผู้หญิงคนเดียว) หมอลำชิงชู้หรือชิงผัว (ผู้หญิงสองคนลำเกี่ยวผู้ชายคนเดียว)

๑.๓ หมอลำพื้น เป็นรูปแบบหนึ่งของการลำประกอบแคน โดยมีหมอลำผู้ชายหรือผู้หญิงคนเดียว หรือ ๒-๓ คน ลำเป็นนิทาน ในขณะที่ลำ ผู้ลำต้องสวมบทบาทเป็นตัวละครหลาย ๆ ตัว โดยใช้ผ้าสไบ หรือผ้าขาวม้าเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง เนื้อหาที่นำมาลำมักจะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน อีสาน เช่น เรื่อง การเกิด สินไซ(สังขศิลป์ชัย)

หมอลำประเภทนี้ สื่อมวลชนมีความสนใจที่จะเผยแพร่หรือประเด็นที่จะนำเสนอเป็นบางครั้งบางคราวเช่น เป็นข่าวหรือเป็นเรื่องราวในเชิงอนุรักษ์เท่านั้น เพราะปัจจุบัน (๒๕๔๑) แม้จะเป็นหมอลำที่ทรงคุณค่าเชิงอนุรักษ์เพราะเป็นหมอลำต้นแบบให้เกิดการประยุกต์พัฒนาจนเกิดหมอลำประเภทต่าง ๆ มากมายในปัจจุบัน แต่หมอลำประเภทนี้ก็กลับเป็นหมอลำที่ไม่มีคุณค่าเชิงพาณิชย์ คือ ไม่สามารถผลิตเพื่อการตลาดหรือผลิตเพื่อการขายได้ เพราะเป็นหมอลำที่ไม่อยู่ในความสนใจของกลุ่มเป้าหมายการตลาดเนื่องจากองค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ และธรรมชาติของหมอลำเองเช่น รูปแบบการนำเสนอ เนื้อร้องจังหวะและทำนอง แม้กระทั่งตัวหมอลำผู้ลำเองที่ไม่มีความดึงดูดใจกลุ่มเป้าหมายการตลาด

สมัยใหม่ได้ เพราะลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของหมอลำไม่ได้มีการประยุกต์ให้ทันสมัย และตัวศิลปินหมอลำไม่ใช่หมอลำใน Generation ใหม่ ที่สำคัญที่สุดคือ การที่จำเป็นต้องคงสภาพและลักษณะการลำที่มีเอกลักษณ์ตายตัวกำหนดเอาไว้ไม่อาจปรับเปลี่ยนให้เป็นอย่างอื่นได้ เพราะไม่เช่นนั้น ก็ไม่อาจเรียกหมอลำประเภทนั้นว่า เป็นหมอลำแบบดั้งเดิมอีกต่อไป

๒ หมอลำสมัยนิยม(Popular Mawlum Style)

หมอลำประเภทนี้ พัฒมาจากหมอลำดั้งเดิม โดยการปรับเปลี่ยนทั้งจำนวนหมอลำ รูปแบบการแสดง และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบ ได้แก่

๒.๑ หมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องต่อกลอน เป็นวิวัฒนาการต่อมาจากหมอลำพื้น เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยหมอลำคณะอินตาไทยราษฎร์ จากบ้านเหล่านาดี อ.เมือง จ.ขอนแก่น โดยการเพิ่มตัวหมอลำขึ้นมาสวมบทบาทตัวละครในเรื่องหรือในนิทานครบทุกตัว บ้างก็เรียกว่า “ลิเกลาว” เพราะตัวละครมีกาแต่งตัวแบบลิเก คือเป็นชุดปักเลื่อม ระบายมีสีเงินสีทอง มีเพชรประดับวูบวาบ แพรวพราว นอกจากนี้ยังแสดงอย่างลิเก (ลิเกมีร้องและเจรจา) หมอลำประเภทนี้ก็ใช้กลอนลำแทนกลอนลิเก เจรจาเป็นภาษาอีสาน บางทีก็เรียก “หมอลำหมู่” เพราะแสดงเป็นหมู่ บางครั้งเรียกสั้น ๆ ว่า “หมอลำเรื่อง” ก็มี หมอลำประเภทนี้จะใช้เวลาในการลำนานมาก บางครั้งอาจจะลำตั้งแต่ ๓ ทุ่มไปจนถึงสว่าง

จะเห็นได้ว่า หมอลำเริ่มมีการปรับเปลี่ยนโดยการเพิ่มลักษณะของละครคือมีตัวละคร มีการแต่งตัวและแสดงตามบทบาท แสดงเป็นเรื่อง มีฉาก ประกอบเข้าไปด้วย

รูปแบบการแสดงเป็นการเล่นสวมบทบาทคล้ายลิเก ดำเนินเรื่องโดยการลำสลับกับการเจรจา ไม่มีการลำออกนอกเรื่อง ท่วงทำนองการลำมักจะเป็นการลำประกอบแคน มีลำทางยาว ลำเดิน และลำเตี้ย เนื้อหาการลำมักจะเป็นวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน เช่น ชูลูนางอ้อ ผาแดงนางไอ่ การะเกด นางแดงอ่อน ฯลฯ

แต่ในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนเรื่องให้ทันสมัยมากขึ้นโดยการประยุกต์นำเรื่องที่โด่งดังทางละครโทรทัศน์ ไปแสดง เช่น คู่กรรม หรือแต่งเรื่องขึ้นใหม่เพื่อแสดง โดยเนื้อเรื่องจะมีความทันสมัย เป็นภาพสะท้อนหรือเข้ากับชีวิตประจำวันของคนอีสานยุคปัจจุบัน เป็น เรื่อง ผัว ๆ เมีย ๆ หรือความสัมพันธ์ในเครือญาติ เช่น “ไปซาอุเสียนา กลับมาเสียเมีย” “เอาลูกไม้มาเลี้ยงย่า ล่าเอาหามาใส่เอือน” ฯลฯ หมอลำที่แสดงเรื่องแบบสมัยใหม่นี้ บางครั้งก็มีการเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวด้วย โดยใช้เสื้อผ้าที่เหมาะสมเข้ากับชีวิตประจำวัน อาจจะมีผูกเน็คไท ใส่เสื้อนอก ใส่เสื้อม่อฮ่อม นุ่งผ้าซิ่น เป็นต้น

เครื่องดนตรีที่ใช้เล่นประกอบเมื่อแรกเริ่มนั้น ยังใช้แคนอย่างเดียว ต่อมามีการนำเครื่องดนตรีสากลมาเล่นประกอบ เช่น กลองชุด ออร์แกน กีตาร์ พิณ เป็นต้น

หมอลำประเภทนี้ยังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในทุกจังหวัดทางภาคอีสาน ยังเป็นที่สนใจของนายทุนในการนำมาบันทึกเทปคาสเส็ตหรือบันทึกวิดีโอ เพื่อจำหน่าย

๒.๒ หมอลำเพลินสลับฉาก เป็นหมอลำที่วิวัฒนาการต่อมาจากหมอลำเรื่องต่อกลอนอีกทอดหนึ่ง เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยคณะทงมีลำเพลิน หมอลำทงมี มาลัย ได้สร้างหมอลำเพลินขึ้นมาจนได้ชื่อว่าเป็น “เจ้าพ่อหมอลำเพลิน” และถ้าจะกล่าวว่หมอลำทงมี มาลัย นี้เองที่เป็นผู้ทำให้เกิดหมอลำประยุกต์ขึ้นมาเป็นครั้งแรก ในประวัติศาสตร์วงการหมอลำก็คงไม่ผิดนัก การปรับเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเพิ่มเครื่องดนตรีสากลเข้าไปมากขึ้น

“แต่ก่อนหมอลำเพลินก็มีแคนเต้าเดียว แต่ต่อมาหมอลำทงมี ก็เอามาเพิ่มพิณ เพิ่ม กลองชุดเข้าไปหมอลำทงมีก็มาดั่งกลอนลำเพลินขนาดหนัก ลำเพลินบอกชาวบ้าน..... แล้วก็มีการใส่แซกโซโฟน ใส่กีตาร์เข้าไป อันนี้ผมเป็นคนพาทำเมื่อประมาณปี ๒๕๒๐ ช่วงวงดนตรีบุปผา สายชลกำลังดัง เป็นช่วงที่ก้องเพชร แก่นนครกำลังเกิด ผมจำได้ว่าเอาก้องเพชร มาลำแล้วเอาดนตรีสากลใส่เข้าไป ปรากฏว่าเข้ากันได้ ไอเดียนี้คิดร่วมกับสีไพร ใจพระ แล้วเอาจำเนียร มิตรประชามาลำ เป็นชุด ลำเพลินเชียวอีก แล้วช่วงนั้นวงดนตรีซโดกำลังดัง ก็เอากีตาร์ขึ้นมาแล้วค่อยตามด้วยหมอลำ.....

.....เปิดแผ่นตอนแรก คนฟังงมาก แต่วัยรุ่นชอบ พร้อม ๆกับที่กลุ่มอนุรักษ์เขียนจดหมายมาตำผมว่าจะเป็นการทำลาย ผมก็อ้างว่าเป็นวิธีการประยุกต์ คือพัฒนาให้ทันกับลูกทุ่งเขา และหมอลำก็ได้พัฒนามาจนเป็นลำเดินอย่างทุกวันนี้ซึ่งมีเพลงผสมลำ”

(สุรินทร์ ภาคศิริ : สัมภาษณ์ ๒ มกราคม ๒๕๔๑)

ประการนี้แสดงให้เห็นว่าหมอลำ สามารถผสมผสานกับศิลปะอย่างอื่นซึ่งเป็นที่นิยมได้ด้วยนั่นคือเพลง ซึ่งทำให้หมอลำกลายเป็นศิลปะการร้องที่คนทั่วๆ ไปก็พอจะฟังออก

จุดเด่นของหมอลำเพลินที่ต่างออกไปจากหมอลำหมู่ทั่ว ๆ ไปคือ มีการนำเอาทำนอง จังหวะ การแต่งกาย ตลอดจนรูปแบบการแสดงมาจากเพลงลูกทุ่ง เพลงรำวง (จังหวะชะชะช่า) ใช้เครื่องดนตรีสากลสมัยใหม่ประกอบ เช่น กลองชุด กีตาร์ ออร์แกน มีการนำแซกโซโฟนมาเป่าประกอบแทนแคนเป็นครั้งแรก ทั้งยังเป็นหมอลำที่เริ่มใช้หางเครื่องมาเดินประกอบการแสดงอย่างมาก การแต่งกายของผู้แสดงฝ่ายหญิงและหางเครื่องจะนุ่งกระโปรงสั้น ๆ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “หมอลำก๊กชาขาว” ประการนี้ก็แสดงให้เห็น

พัฒนาการของหมอลำที่เริ่มจะนำวัฒนธรรมการแต่งกายแบบใหม่เข้ามาใช้

การแสดงของหมอลำเพลินจะแบ่งเป็นสองช่วง และจะยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของหมอลำประเภทนี้ทุกคณะ จะขาดช่วงใดช่วงหนึ่งไม่ได้คือ

๑. ช่วงโชว์วง เป็นช่วงเอาใจวัยรุ่น คือมีการนำเอากลอนลำของการลำแบบประยุกต์ ซึ่งมีจังหวะสนุก คึกคักเร้าใจ เช่น ลำเดี่ยว ลำเดิน มาลำพร้อมกับการเต้นประกอบของหางเครื่อง

๒. ช่วงลำเป็นเรื่อง หลังจากโชว์วงแล้ว ก็จะเข้าสู่ช่วงเอาใจคนแก่ คือลำเป็นเรื่องราว โดยเอานิทานพื้นบ้านหรือแต่งเรื่องขึ้นมาใหม่ซึ่งมีโครงเรื่องที่ร่วมสมัยกับชีวิตของคนในปัจจุบัน การลำเป็นเรื่องยาวนี้จะเริ่มขึ้นเมื่อเสร็จจากการโชว์วง ประมาณ ๔ ทุ่มเป็นต้นไปจนถึงสว่างหรือเกือบสว่าง

อย่างไรก็ตามเนื้อหาของหมอลำเพลินที่ลำเป็นเรื่องเป็นรำนั้นยังคล้ายกับ
๒. เอลำหมู คือส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน แต่ในปัจจุบัน มีการประยุกต์นำเรื่องที่โด่งดังมาลำ เช่น คณะทองมี มาลัย นำเรื่องนางนาคพระโขนงมาลำ เป็นต้น

แต่สิ่งที่ต่างออกไปจากหมอลำหมูคือ รูปแบบการลำจะใช้ทำนองลำเดิน มีจังหวะช้าที่เรียกว่าเกริ่นเป็นการลำเริ่มต้น ต่อจากนั้นก็เป็นจังหวะเร็วตลอดที่เรียกว่าจังหวะเดินกลอนไปจนจบกลอน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ จะไม่ปรากฏในหมอลำแบบดั้งเดิม นอกจากนี้หมอลำเพลิน ยังมีการดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างกระชับ รวดเร็ว คล้ายภาพยนตร์ เพราะใช้ใช้วิธีการเจรจาไปตามบทบาทของตัวละครแต่ละตัวแทนการลำ เมื่อเจรจาเสร็จก็จะเป็นการลำโดยใช้ทำนองการลำที่รวดเร็ว สนุกสนานเร้าใจ

อีกประการหนึ่งคือมีการสร้างฉากขึ้นมาประกอบการแสดงโดยมีการสร้างฉากที่ดูสมจริงและหรูหรา ขณะที่แสดงก็มีการใช้ฉากที่วาดเป็นภาพขนาดใหญ่ประกอบตามเนื้อหาไปด้วย ถ้าเป็นเรื่องในวังก็จะชักฉากทองพระโขนงแบบในวังขึ้นมา ถ้าเป็นฉากป่าก็ชักฉากป่าขึ้นมา จึงเรียกว่า “ลำเพลินสลัดฉาก”

๒.๓ ลำผญา หรือลำผญาย่อย เป็นหมอลำอีกประเภทหนึ่งที่มีพัฒนาการมาจากการพูดผญาเพื่อเกี่ยวพาราสีกันของหนุ่มสาว ดังนั้นจึงไม่มีการลำเป็นเรื่องเป็นราว การลำผญาจะลำได้ต่อกันระหว่างชาย หญิงต่อเนื่องกันไป มีทำนองการลำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีจังหวะสนุกสนานเพราะใช้ดนตรีสากลสมัยใหม่เข้ามาเล่นประกอบ

๒.๔ ลำคอนสวรรค์ เป็นหมอลำที่นำทำนองต้นแบบมาจากฝั่งลาว (ลาวใต้ แถบจำปาศักดิ์) แล้วมาประยุกต์ให้เข้ากับคนอีสานโดยการแทรกท่อนร้องแบบเพลงลูกทุ่งเข้าไป เมื่อจบท่อนลำก็จะมีลูกคู่ร้องส่ง

๒.๕ **ลำดั่งหวาย** (ดั่งวายเป็นหวาย) เป็นการลำที่นำทำนองต้นแบบมาจากฝั่งลาว (ลาวใต้ แถบจำปาศักดิ์) เช่นเดียวกับลำคอนสวรรค์ ใช้ทำนองการทอดเสียงแล้วสลับด้วยทำนองสั้นกระชับสลับกันไป

๒.๖ **ลำภูไท** (ลำผู้ไท) เป็นการลำที่มีสำเนียงท้องถิ่นแบบชนกลุ่มชาวผู้ไท (ภูไท) แถบจังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ และมุกดาหารปนอยู่อย่างเห็นได้ชัด เป็นการลำที่มีท่วงทำนองและจังหวะที่เรียวปานกลางค่อนข้างช้า

๒.๗ **ลำจิวต้องค้อน** เป็นหมอลำที่นายสุรินทร์ ภาคศิริเป็นผู้เริ่มนำทำนองต้นแบบมาจากฝั่งลาวเช่นกันแต่เป็นของลาวเทิง (หลวงพระบาง) มาให้ไพลิน พรพิบูลย์ ลำ

หมอลำประเภทนี้เป็นหมอลำที่มีคุณค่าเชิงพาณิชย์ คือ สามารถผลิตเพื่อการตลาดหรือผลิตเพื่อการขายได้ เพราะเป็นหมอลำที่ยังอยู่ในความสนใจของกลุ่มเป้าหมายการตลาดเนื่องจากองค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ และธรรมชาติของตัวหมอลำเอง เช่น รูปแบบการนำเสนอ เนื้อร้อง จังหวะและทำนอง แม้กระทั่งตัวหมอลำผู้ลำเองที่มีความทันสมัยสามารถดึงดูดใจกลุ่มเป้าหมายการตลาดสมัยปัจจุบันได้ เช่น สามารถลำบันทึกเทปคาสเส็ต ซีดี หรือถ่ายวีดิโอในขณะแสดงสด เพื่อการตลาดได้ คือยังมีขายอยู่ในตลาดพอสมควรแต่ไม่มากเท่าหมอลำประยุกต์

๓ **หมอลำประยุกต์** (*Applied Mawlum Style*)

เป็นหมอลำที่นำเอาทำนองการลำแบบต่าง ๆ มาใส่เนื้อร้องใหม่ โดยเอากลอนลำภาษาอีสานมาผสมกับการร้องแบบเพลงลูกทุ่งซึ่งใช้ภาษากลาง ผู้ที่ริเริ่มคือ หมอลำทองมัย มาลี แต่งกลอนลำชุด “บอกข่าวบ้าน” และตามด้วยชุด “ชมรมแท็กซี่” เป็นทำนองลำเพลิน ซึ่งนับว่าแปลกใหม่ เป็นที่ฮือฮามากเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๐ เพราะไม่เคยมีใครทำมาก่อน การลำนั้นมีจังหวะที่สนุกสนานเพราะใช้เครื่องดนตรีสมัยใหม่เล่นประกอบ

หมอลำประยุกต์เป็นหมอลำที่ผ่านกระบวนการคัดเลือกทางสังคมโดยอัตโนมัติคือเป็นหมอลำที่สามารถคงอยู่ได้ในตลาดโดยไม่เสียความนิยม ปัจจุบันมีคุณค่าเชิงพาณิชย์สูงและครองพื้นที่การตลาดของการผลิตเทปหมอลำมากที่สุด จึงมีค่ายเทปและหมอลำประเภทนี้เกิดขึ้นจำนวนมาก ปัจจุบันสื่อมวลชนให้ความสนใจและเผยแพร่หมอลำประเภทนี้มากที่สุด

หมอลำประเภทนี้เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผู้ฟังเป้าหมายการตลาด โดยเฉพาะคนอีสานมากที่สุด เนื่องจากองค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ และธรรมชาติของหมอลำประเภทนี้เอง ไม่ว่าจะ เป็น ตัวหมอลำ รูปแบบการนำเสนอ เนื้อร้อง จังหวะและ

ทำนอง ดนตรีที่ใช้ประกอบก็ใช้ดนตรีสากลเป็นหลัก แคนกลับมีบทบาทลดลงไป มีการใช้แคนประกอบบ้างบางกลอนลำ แต่หมอลำประยุกต์ส่วนใหญ่ไม่มีการใช้แคนประกอบเลย

ประการนี้แสดงให้เห็นว่า บทบาทของเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบหมอลำมาแต่เดิมคือแคน นั้นได้ลดบทบาทลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีเครื่องดนตรีสากลเข้ามาแทนที่

หมอลำประยุกต์มีลักษณะพิเศษที่ต่างจากหมอลำที่กล่าวมาทั้ง ๒ ประเภท คือ รูปแบบการลำจะไม่เป็นเรื่องราวอีกต่อไปแต่เป็นการลำเป็นกลอน ๆ เป็นการลำสลับการร้องแบบเพลงลูกทุ่ง มีจังหวะทำนองที่สนุกสนานเข้าใจและจบภายในเวลาสั้น ๆ คล้ายเพลงทั่ว ๆ ไป หมอลำประเภทนี้มีจุดร่วมที่คล้ายกัน หลายประการดังนี้

๑. เป็นการลำประกอบเครื่องดนตรีสากลเป็นหลัก มีแคนเป่าคลอบ้างในบางกลอน
๒. เนื้อร้องของการลำจะมีเนื้อที่เป็นท่อนลำ (ภาษาอีสาน) สลับกับท่อนเพลง (ภาษากลาง)
๓. จบเป็นกลอน ๆ ภายในเวลา ๓-๕ นาที
๔. จังหวะค่อนข้างเร็ว ไปจนถึงเร็วมาก เหมือนกับเพลงป๊อป และเพลงร๊าวง

อย่างไรก็ตาม หมอลำประยุกต์แต่ละประเภทก็มีเอกลักษณ์ด้านทำนองเสียงที่สามารถแยกกันได้อย่างชัดเจน ด้วยจุดเด่นประการต่าง ๆ ดังกล่าว หมอลำประเภทนี้จึงเป็นที่นิยมของคนฟังมาตลอด หมอลำประเภทนี้ได้แก่

๓.๑ ลำเต้ย เป็นการลำสลับการร้องทำนองลูกทุ่งที่เป็นที่รู้จักของคนไทยมากที่สุด ลำเต้ยมีมานาน ผู้ที่ลำเต้ยครั้งแรกที่ปรากฏหลักฐานคือ หมอลำคำปุ่น ฟุ้งสุข เป็นการลำไปแล้วมีเพลงสลับกับการลำ เรียกว่า “เต้ยสลับเพลง” คือจะลำเป็นกลอนลำยาว ๆ ขึ้นต้นก่อนแล้วค่อยมีท่อนเพลงร้องแทรกสลับกันไป ไม่ใช่เพลงสับเต้ยซึ่งขึ้นต้นด้วยการร้องเป็นเพลงแบบเพลงลูกทุ่งแล้วค่อยเป็นการลำสลับกันอย่างทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามลำเต้ยที่ทำให้ผู้ฟังรู้จักมากที่สุดนั้นเริ่มจากชุด “เต้ยสาวจันทร์กั้งโกบ” ของพรศักดิ์ ส่องแสง และกลายมาเป็นทำนองลำเต้ยที่คุ้นหูคนฟังหมอลำมากที่สุด ซึ่งเป็นทำนองที่ดัดแปลงจากทำนอง “เพลงขอพม่าปราสาทไหว” กลายเป็นลำเต้ยประยุกต์ที่โด่งดังทั่วประเทศ ลำเต้ยจะมีทำนองโดดเด่นต่างจากหมอลำประยุกต์ประเภทอื่นอย่างเห็นได้ชัด มีทำนองเต้ยหัวดอนตาล เต้ยพม่า เต้ยไซง และเต้ยธรรมดา แต่ทำนองที่นิยมนำมาลำที่สุดคือ เต้ยพม่า

๓.๒ ลำแพน เป็นการลำที่ประติษฐ์ทำนองมาคู่กับลำเพลินของหมอลำทองมี มาลัย แม้แต่ชื่อหมอลำแพนคนแรกก็ชื่อว่าหมอลำทองมี มาลี ผู้คิดค้นทำนองการลำแบบนี้คือ ดอย อินทนนท์ ลำแพนเป็นการลำที่มีจังหวะและทำนองคล้ายลำเพลิน จะต่างกันตรงที่ขึ้นต้นการลำหลังจากการเกริ่น และการทิ้งช่วงแต่ละวรรคของการลำ แต่การลำจะไม่มีการลำเป็นเรื่องแต่จะลำจบเป็นกลอน ๆ ใช้เครื่องดนตรีสากลมาเล่นประกอบเหมือนลำเพลิน

๓.๓ ลำเดิน เป็นจังหวะการรำที่มีหลายทำนอง เช่น ทำนองกาฬสินธุ์ ทำนองขอนแก่น ทำนองลำเดินจ้าว เป็นหมอลำที่มีจังหวะการรำที่เร็วและสนุกสนานที่สุด ปัจจุบัน (๒๕๔๑) ลำเดินเป็นทำนองหมอลำที่นิยมนำมาแต่งกลอนลำมากที่สุด

๓.๔ ลำสลักกันตรึม เป็นการรำที่ใช้ทำนองหมอลำสลักกับเนื้อร้องแบบอีสานใต้ โดยมีภาษาเขมรประกอบ

๓.๕ ลำซิ่ง บางทีก็เรียกลำกลอนซิ่ง คำว่า “ซิ่ง” เป็นคำแสลง มาจาก Racing ใช้เพื่อแสดงถึงการกระทำใด ๆ ที่รวดเร็วและผิดแผกจากขนบนิยมแบบดั้งเดิม

หมอลำซิ่งเป็นหมอลำประยุกต์ที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดในแง่ของพัฒนาการที่แปลกใหม่ทั้ง ๆ ที่รากเหง้าของการรำซิ่ง คือลำกลอนนั้น มีลักษณะที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง เพราะหมอลำกลอนนั้น ลำประกอบแคนอย่างเดียวและจังหวะการรำนั้นช้ามาก

หมอลำซิ่งเกิดขึ้นครั้งแรก เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๙ จากแนวคิดของหมอลำกลอนรุ่นเก่า คือ หมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง ผู้ริเริ่มนำกลองชุด กับพิณ และกีตาร์เบส มาเล่นประกอบ โดยที่เครื่องดนตรีหลักยังใช้แคนอยู่

การรำซิ่งนั้นยังคงมีหมอลำชาย หญิงลำคู่กัน เนื้อหาการลำยังใช้เนื้อกลอนลำแบบอีสาน ยังใช้ลีลาและเนื้อหาการลำแบบหมอลำกลอนอยู่บ้าง เช่น มีการกล่าวถึง ศีลธรรม การลำเดินดง ชมธรรมชาติ ลำสั่งสอน แต่ที่เปลี่ยนไปคือในระยะหลัง ๆ คือหมอลำที่เป็นหมอลำซิ่งมีการนำเอากลอนลำสมัยนิยมแบบอื่น ๆ ของศิลปินหมอลำประเภทผสมผสานผู้มีชื่อเสียงมาลำด้วย เช่น กลอนลำที่มีชื่อเสียงของ ศิริพร อำไพพงษ์, จินตหรา พูนลาภ, เฉลิมพล มาลาคำ ฯลฯ นอกจากนี้ยังเพิ่มวงเครื่องดนตรีประกอบอีกจำนวนมาก อันเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงจากหมอลำกลอนธรรมดาที่เป็นต้นกำเนิดของหมอลำประเภทนี้อย่างมาก ตัวหมอลำก็มีเทคนิคการแสดงออกที่ต่างไปจากเดิม ไม่ว่าจะเป็นการเดินด้วยท่าทางที่ไม่ค่อยสุภาพและแต่งตัวออกไปทางขยับ เช่น หมอลำผู้หญิงนุ่งกระโปรงบานและสั้น สีสันฉูดฉาด สวมเสื้อรัดรูปและสั้นแบบเวอลอย ถ้อยคำที่ใช้ลำและเจรจาก็เป็นคำที่หยาบโลนเน้นเรื่องเพศอย่างโจ่งแจ้ง โดยเฉพาะการสอยประกอบในขณะที่ลำ

อย่างไรก็ตาม หมอลำซิ่งกลับเป็นการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหมอลำที่ได้รับความนิยมสูงมาก และแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว เพราะจังหวะการรำที่เร็วจัด และสนุกสนาน โดยเฉพาะเมื่อเป็นการแสดงสด ถึงกับทำให้คนมาดูออกไปเดินอยู่หน้าเวทีหมอลำไม่ติดกับการเดินตามฉับ และ ดิสโก้แดนซ์

ธรรมชาติของหมอลำ

หมอลำเองแต่เดิมนั้นก็มีข้อดีบางประการเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นความเรียบง่าย ไม่ต้องอาศัยพิธีรีตองอะไรมากมายก็เล่นได้ มีเพียงกายอ้อ (สำหรับรับการไหว้ครู สำหรับหนึ่งก็มีเพียงเหล่าชาว ไซตัม ผ้าขาวหนึ่งพับ ขนบสองสามอย่าง เงินไม่กี่สิ่ง) การแต่งกายไม่ต้องวิจิตรบรรจงก็เล่นได้ หมอลำผู้ชายเพียงนุ่งโสร่ง เสื้อธรรมดา ผ้าขาวม้า เคียนเอว ผู้หญิงก็เพียงนุ่งซิ่น เสื้อตามสมัยนิยม ส่วนเครื่องดนตรีมีเพียงแคนก็เล่นได้ ถ้อยคำและภาษาก็มุ่งเอาความสนุกสนานครั้นเครงเข้าว่า ไม่ต้องปรุงรสถ้อยร้อยเป็นวรรณศิลป์จนอลังการเกินไป เพราะมีความคมคายและความงามของภาษาตามธรรมชาติของภาษาถิ่นอยู่แล้ว

นอกจากนี้ ตัวผู้เล่นหมอลำเองก็มีความใกล้ชิดกับผู้ชม เช่น การตะโกนขึ้นไปบนเวทีเพื่อให้กำลัง หมอลำ เช่น ตะโกนชมหมอลำเพื่อนสวย ลำได้ไพเราะหรือเพื่อขอให้หมอลำได้ลากลอนที่ตัวเองชอบ และมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้แสดงกับผู้ดูอยู่ตลอดเวลาที่แสดง เช่น ในขณะที่หมอลำกำลังลำอยู่ หากผู้ชมพอใจก็มีสิทธิ์ที่จะสอยประกอบไปด้วยก็ได้ (การสอยคือ ศิลปะการดันคำพูดสด ๆ มีความคล้องจองกัน บางครั้งจะมีถ้อยคำที่แสดงภาพพจน์อยู่ โดยมากจะเป็นถ้อยคำที่เน้นความสนุกสนาน หรือตลกคะนอง แต่ในบางครั้งก็อาจจะถึงขั้นหยาบโหลน)

ในขณะที่เดียวกันหมอลำก็สามารถตะโกนลงมาพูดคุยกับคนดู เช่น เรียกให้มาพ้องด้วย มาช่วยสอย ดังนั้น ระหว่างผู้แสดงกับผู้ชมจึงมีปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกันตลอดเวลา บางครั้งเมื่อหมอลำแสดงได้ถึงบทบาท(ตีบทแตก) เช่น หมอลำหนุ่ม หรือหมอลำเรื่องตลกลอนก็สามารถทำให้ผู้ดูมีอาการร่วม พลอยหัวเราะ ร้องให้ โกรธแค้นเกลียดชังไปด้วย

ข้อดีอื่น ๆ คือเป็นที่ชื่นชอบของคนทุกเพศทุกวัย เนื่องจากมีเนื้อร้องที่สั้นกะทัดรัด เนื้อความแต่ละกลอนมีความสมบูรณ์ในตัวประกอบกับจังหวะดนตรีที่กระชับเร้าใจ ในขณะเดียวกัน ก็ยังไม่ได้ทิ้งเอกลักษณ์ของหมอลำที่ยังมีการเอื้อน การโหมการลำ(ใช้ภาษาถิ่น)แบบหมอลำอยู่

ในปัจจุบันหมอลำก็ยังมีข้อดีเด่นตามแบบฉบับของความเป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) อยู่ เป็นต้นว่าสามารถปรับเปลี่ยนการนำเสนอได้หลายรูปแบบ เช่น เล่นให้เป็นเรื่องราวกินเวลาต่อเนื่องกันนาน ๆ ตั้งแต่หัวค่ำจนสว่าง เหมือนหมอลำหนุ่มหรือหมอลำเรื่องตลกลอนก็ได้ หรือจะลำเป็นเฉพาะแต่ละกลอนให้จบเป็นกลอน ๆ ไปเหมือนหมอลำประยุกต์ทั่ว ๆ ไปก็ได้ หรือคัดเลือกเนื้อหาบางตอนที่เหมาะสม และสร้างสรรค์เนื้อหาสำหรับแสดงสดบนเวทีก็ได้

กระทั่งยังสามารถดัดแปลง ตัดต่อเนื้อหา เพื่อให้เข้ากับข้อจำกัดด้านเวลา และระเบียบของสื่อมวลชนเพื่อการบันทึกเป็นเทป วิดีโอเทป ซีดี หรือเพื่อออกอากาศทางโทรทัศน์ และวิทยุก็ได้

นอกจากนี้ หมอลำยังสามารถปรับตัวเข้ากับเนื้อหาใหม่ๆ ได้เสมอซึ่งเนื้อหาเหล่านั้นหมอลำเองก็ได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนอีกทอดหนึ่ง แสดงให้เห็นว่านอกจากหมอลำจะเป็นเนื้อหาให้กับสื่อมวลชนแล้ว เนื้อหาบางส่วนของสื่อมวลชนก็กลายมาเป็นเนื้อหาของหมอลำได้ด้วย เป็นต้นว่า หมอลำมีการนำเอาโครงเรื่องนิยาย หรือละครจากโทรทัศน์ และภาพยนตร์ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมหรือเคยโด่งดังในบางช่วงของยุคสมัยมาดัดแปลงเป็นเนื้อหาหมอลำแทนเรื่องราวแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือเรื่องที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่นแบบเก่าที่มีความยาวมาก ๆ และเนื้อหาค่อนข้างจะโบราณอย่างแต่ก่อน เช่น เคยมีหมอลำหมู่ หรือหมอลำเรื่องต่อกลอนแสดงสดบนเวทีเรื่องคู่กรรม ซึ่งเป็นนวนิยายและกลายมาเป็นละครโทรทัศน์และภาพยนตร์หมอลำคณะของเฉลิมพล มาลาคำเคยแสดงสดบนเวทีเรื่อง โหด เลว ดี (ใช้โครงเรื่องตามภาพยนตร์ชื่อองเรื่อง โหด เลว ดี) ในขณะที่หมอลำก็ลำและแต่งตัวแบบหมอลำ แล้วถ่ายทำเป็นวิดีโอด้วย ฯลฯ

พัฒนาการของหมอลำกับสื่อมวลชน

ก่อนอื่น ผู้วิจัยจะปูพื้นฐานความเข้าใจเสียก่อนว่า ก่อนที่จะมีการเผยแพร่หมอลำผ่านสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนั้น แรกเริ่มนั้นหมอลำมีการบันทึกเสียงเป็นแผ่นเสียงเสียก่อน และกล่าวได้ว่าสื่อโสตทัศนูปกรณ์นี่เองที่เป็นผู้นำเอาหมอลำมาเผยแพร่ในสังคมก่อนสื่อประเภทอื่น ๆ

จากหลักฐานที่พอจะสืบค้นได้นั้น จากหนังสือ “ประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ.ศ. ๒๓๕๒ - พ.ศ. ๒๔๕๓ ด้านสังคม” ซึ่งเขียนโดยนายชัย เรื่องศิลป์ (มปป)ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ ระบุว่า มีการบันทึกเสียงหมอลำเป็นแผ่นเสียงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว

“หีบเสียง นับว่าเป็นเครื่องบันทึกที่แปลกประหลาดที่สุดอย่างหนึ่งในสมัยปลายรัชกาลที่ ๕ ... เมื่อไรจานเสียงให้หมุนจะมีเสียงเพลงออกมาจากปากลำโพง.. มีห้างร้านในกรุงเทพฯสั่งหีบเสียงและจานเสียงเข้ามาขายหลายรายด้วยกัน เช่น ห้างศิเรียงแอนด์ซันได้ลงแจ้งความในหนังสือพิมพ์บางกอกไทย เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๒ ว่า เดือนถัดไปจะมีแผ่นเสียงตราช้างเผือก ๑๒ เพลงตกเข้ามา ในจำนวน ๑๒ เพลงนี้มี เพลงมะโคิดหนีเมียไปบวช เพลงรจนาเสียงพวงมาลัย เพลง๑๒ ภาษา เพลงพราหมณ์เกสร เพลงญวนรำโคม เพลงทะเลแยแ่ก้กัน เพลงแขกแ่ก้กัน เพลงจิวี่ร่ากเลือด เพลงแ่อ้วลาว เพลงช้อย เพลงแหล่เทศน์ และเพลงเบ้ “ จะเห็นได้ว่ามีแผ่นเสียงรุ่นนี้มีหมอลำรวมอยู่ด้วย

อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้ครอบครองแผ่นเสียง “เพลงแอ่วลาว” หรือหมอลำ ในรุ่นนี้เลย ดังนั้นจึงไม่อาจสืบค้นได้ว่า ใครเป็นหมอลำและหมอแคน เนื้อหา กลอนลำเป็นทำนองอย่างไรบ้าง ส่วนหมอลำคนแรกที่ได้รับการบันทึกเสียงนั้น ก็ไม่สามารถสืบค้นได้เช่นกันเพราะไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ เลย

ในหนังสือ “หีบเสียงและแผ่นเสียงหมอลำจังหวัดเลย” ซึ่งเขียนโดย อาจารย์สมโภช บรรเทา (มปป) ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า “.....สำหรับการบันทึกแผ่นเสียง หมอลำรุ่นแรกข้าพเจ้ายังค้นไม่พบ ท่านเจ้าคุณพระอริยานุวัตร แห่งวัดมหาชัยจ.มหาสารคาม บอกข้าพเจ้าว่า แผ่นเสียงรุ่นแรกนั้นประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ฝ่ายชายมีหมอลำเคน บ้านพระ คือ จ.ชอนแก่น ฝ่ายหญิงมี นางผัด นางอ้ว ไม่ทราบที่อยู่...”

ดังนั้น หากการที่เจ้าคุณพระอริยานุวัตร ระบุปีที่มีการบันทึกเสียงหมอลำไม่ผิดพลาด เราอาจจะอนุมานได้ว่าหมอลำเคน บ้านพระคือ จ.ชอนแก่น และหมอลำผัด หมอลำอ้ว นั้น อาจจะเป็นหมอลำรุ่นแรกสุดของเมืองไทยที่มีการบันทึกเสียงไว้ โกลัศเคีย กับ หมอลำรุ่นที่บันทึกเสียงในชุด เพลงแอ่วลาว ตามที่ห้างคีเตียงแอนด์ซันได้ลงแจ้งความในหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๒ ดังกล่าว เพราะช่วงเวลาดังกล่าว เพียงประมาณ ๑๑ ปี เพียงแต่สมัยนั้น ยังไม่สามารถเผยแพร่หมอลำผ่านสื่อมวลชนประเภท สื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้ (เพราะเมืองไทยเพิ่งจะมีระบบวิทยุกระจายเสียงครั้งแรกในสมัยรัชกาล ที่ ๗ เมื่อ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ นี้เอง)

ในสมัยต่อมาจึงมีการนำแผ่นเสียงหมอลำนั้นไปเผยแพร่สู่สาธารณชนในวงกว้าง เราพอจะกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนประเภทแรกที่มีส่วนในการเผยแพร่หมอลำนั้นคือสื่อประเภทไสตท์สัญูปกรณ์ เพราะหลังจากที่มีการบันทึกเสียงหมอลำลงแผ่นเสียงแล้ว แผ่นเสียงหมอลำเหล่านั้นย่อมกระจายออกไปสู่ผู้ฟังในสถานที่และเวลาต่าง ๆ อาจจะเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ มาแล้ว

ส่วนสื่อประเภทต่อมาที่มีบทบาทเป็นช่องทางสนับสนุนให้หมอลำแพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางขึ้นคือ สื่อวิทยุ ซึ่งมีการนำแผ่นเสียงหมอลำไปเปิดออกอากาศในเวลาต่อมา

ไพบูลย์ แพงเงิน (๒๕๓๒) ได้แบ่งยุคสมัยของหมอลำไว้เป็น ๔ ยุคด้วยกัน ซึ่งจากการแบ่งยุคทำให้เราเห็นพัฒนาการของสื่อมวลชนที่เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนหมอลำดังนี้

๑. หมอลำยุคโบราณ หมอลำยุคนี้เรายังไม่พบรายชื่อว่ามีใครบ้าง นอกจากหลักฐานทางเอกสารจากหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๒ ที่กล่าวถึงหมอลำรุ่นที่บันทึกเสียงในชุด “เพลงแอ่วลาว” ที่กล่าวมาแล้ว และอาจอนุโลมให้หมอลำเคน

บ้านพระคือ จ.ขอนแก่น และหมอลำผัด หมอลำอั่ว ซึ่งเป็นหมอลำที่ได้รับการบันทึกเสียงนำไปเผยแพร่ในอีสานในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๓ รวมไปถึงในยุคนี้นี้ ซึ่งเป็นยุคที่เริ่มมีสื่อประเภทโสตทัศนูปกรณ์อันเป็นสื่อประเภทแรกสุดที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

๒. หมอลำยุคแรก ที่เรียกว่าเป็นหมอลำยุคแรกเนื่องจากเป็นหมอลำยุคที่พบหลักฐานการบันทึกเสียงเป็นเริ่มต้น ๆ โดยบริษัท ต.เง็กชวน เป็นรายแรกที่ผลิตแผ่นเสียงหมอลำ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑

ในยุคนี้นี้ มีหมอลำที่ได้รับการบันทึกเสียง อาทิ หมอลำชายคุณ ถาวรพงษ์ หมอลำหญิงจอมศรี บรรลุศิลป์ หมอลำชายคำพอง หมอลำหญิงทองมี หมอลำชายบุญเรือง หมอลำหญิงทองใบ หมอลำชายสมศรี หมอลำหญิงค่านาง

บริษัทผลิตแผ่นเสียงหมอลำในยุคนี้นี้เท่าที่สืบค้นได้ มี บริษัท ต.เง็กชวน และห้างเทพนคร

๓. หมอลำยุคกลาง เป็นหมอลำที่ต่อจากหมอลำยุคแรก ส่วนใหญ่หมอลำในยุคนี้นี้ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน (๒๕๔๑) และหลายท่านได้กลายเป็น “ครูสอนลำ” หรือหมอลำต้นแบบให้กับหมอลำในยุคต่อ ๆ มา

เราพอจะอนุมานได้ว่าหมอลำยุคนี้ เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่หมอลำเคนได้รับการบันทึกเสียง (ข้อมูลจากเอกสารที่หมอลำเคน ดาเหลา ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ประจำปีพ.ศ. ๒๕๓๔ พิมพ์ประวัติตัวเองแจกให้กับผู้สนใจ) และยุคนี้นี้มีระบบบันทึกเทปคาสเส็ตแล้ว แต่หมอลำในยุคนี้นี้เป็นหมอลำที่ต่อเนื่องจากยุคโบราณและยุคแรกอยู่ ดังนั้นจึงยังไม่มีมีการปรับเปลี่ยนอะไรเลย ไม่ว่าจะในรูปแบบการลำซึ่งยังคงเป็นหมอลำกลอนเพียงอย่างเดียว จะเปลี่ยนก็เพียงตัวหมอลำเท่านั้นเองซึ่งต้องใช้หมอลำใน generation ใหม่ ๆ เพราะหมอลำใน generation เก่าหมดอายุชั้ยไปแล้ว

หมอลำใน generation นี้ที่ได้รับการบันทึกเสียง อาทิ หมอลำชายเคน ดาเหลา หมอลำหญิงบุญเพ็ง ฝ้ายขวัญ หมอลำชายทองคำ เพ็งดี หมอลำหญิงคำปุ่น พุ่งสุข หมอลำชายอัมพร สง่าจิตต์ หมอลำหญิงบุญยั้ง สุภาพ หมอลำชายทองคำ สายแวง หมอลำหญิงนาคแก้ว แสนทวีสุข หมอลำชายมาลา สุดถนนอม หมอลำหญิงนวลจันทร์ หมอลำชายสุวรรณ สร้อยฟ้า หมอลำหญิงทองใบ หมื่นกุล หมอลำชายวังสถาน สิงห์ธรรม

บริษัทผลิตแผ่นเสียงหมอลำในยุคนี้นี้เท่าที่สืบค้นได้ มี บริษัทโคล้มเบีย กราฟโฟโน (ตราโคล้มเบีย), ห้างแผ่นเสียงไทย (ตราประตูลาย), และแผ่นเสียงตรามงกุฏ

๔. หมอลำยุคปัจจุบัน

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา เกิดหมอลำขึ้นมากหน้าหลายตา อีกทั้งมีหมอลำเกิดขึ้นอีกหลายประเภท(นอกจากหมอลำดั้งเดิมที่เป็นหมอลำกลอนล้วน ๆ) หมอลำที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ทั้งหมด เช่น หมอลำสมัยนิยม เช่น หมอลำเรื่องตลกกลอน หมอลำเพลิน และหมอลำประยุกต์แบบต่าง ๆ หมอลำบางคนก็เป็นหมอลำที่มีผลงานต่อเนื่องมาจากยุคกลาง เช่น หมอลำชายทองคำ เพ็งดี หมอลำหญิงฉวีวรรณ ดำเนิน หมอลำเคน ดาเหลา

ส่วนที่หมอลำในยุคใหม่นี้ก็มีหลายคน เช่น หมอลำชายสุนทร ชัยรุ่งเรือง หมอลำชายป. ฉลาดน้อย หมอลำชายทองมี มาลัย หมอลำชายประสานศิลป์ เวียงสิมา หมอลำชายพรรคดี สองแสง หมอลำชายเฉลิมพล มาลาคำ หมอลำชายสาธิต ทองจันทร์ หมอลำชายสมหมายน้อย ดวงเจริญ หมอลำหญิงพิมพ์า พรรณี หมอลำหญิงบานเย็น รากแก่น หมอลำหญิงอังคนางค์ คุณไชย หมอลำหญิงมฤดี พรหมจักร หมอลำหญิงปัทมา วงศ์ศิริ หมอลำหญิงพิมพ์ใจ เพรพลาญชัย หมอลำหญิงเย็นจิตร์ พรเทวี ฯลฯ

หลังจากต้นพ.ศ. ๒๕๓๐ เมื่อหมอลำโด่งดังเป็นที่รู้จักทั่วประเทศ มียอดชายเทปนับล้านตลับ เช่น ชุดสาวจันทร์กั้งโกบ ของพรรคดี สองแสง และชุดน้ำตาเมียชาอูของพิมพ์า พรรณี ก็นับได้ว่าเป็นยุคเฟื่องฟูของหมอลำ เพราะทำให้ค่ายเทปต่างๆ ผลิตเทปหมอลำออกมาแข่งขันกันมากขึ้นอย่างที่เป็นทุกวันนี้ ก็ยังเป็นโอกาสให้เกิดหมอลำยุคใหม่ ๆ ได้มากมายหลายคน หมอลำในยุคใหม่จริง ๆ เหล่านี้ อาทิ

หมอลำชายไมค์ ภิรมย์พร ลูกแพร-ไหมไทย อุไรพร รุ่งโรจน์ เพชรธงชัย สลัก ศิลาทอง สาคร มั่นคง ไก่ฟ้า ดาดวง สนองน้อย เพชรวิไล รุ่งฟ้า กุลาชัย ทอง ดวงอารีย์ ชาญชัย จตุรงค์ ชัยณรงค์ มาลาคำ สมโภช ดวงสมพงษ์ สมจิตร บ่อทอง ฯลฯ

หมอลำหญิง เช่น จินตรา พูนลาภ ศิริพร อำไพพงษ์ ลาวัญย์ จันทร์เพ็ญ เดือนเพ็ญ อำนวยพร อมรา ดันทอง พิศมัย เพชรลมไชย อ้อยใจ แคนอีसान มัทรี ศรีภูไท ฟ้า สุภาวี ภัสรา มาบุญธรรม กนกพร จันทร์เพ็ญ อันนี้ ศรีอีसान ฯลฯ

หมอลำยุคปัจจุบันเป็นหมอลำที่ได้อาศัยสื่อมวลชนเป็นทั้งเวทีในการนำเสนอตัว และเป็นช่องทางในการเผยแพร่ตัวเองมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการมีหมอลำคนใหม่ๆเกิดขึ้นในวงการอยู่ตลอดเวลา หมอลำเหล่านี้ได้อาศัยช่องทางและรูปแบบสื่อมวลชนสมัยใหม่ประเภทต่างๆ ในการ “แจ้งเกิด” และการนำเสนอตลอดจนโฆษณาผลงานของตัวเอง

นับว่าการสื่อสารมวลชน มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเผยแพร่หมอลำ นับตั้งแต่การสื่อสารมวลชนระดับอนุภาค เช่น หมู่บ้าน ตำบล ยังมีส่วนทำให้หมอลำเป็นที่

รู้จักและแพร่หลายมากขึ้น เช่น การจัดทำมีกระจายเสียงโดยอาศัยหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน โดยเฉพาะในภาคอีสานมีการเปิดเพลงหมอลำกระจายเสียงก่อนการเสนอข่าวสารเสมอ เพื่อกระตุ้นให้ผู้คนสนใจฟังเรื่องราวที่หัวหน้าหมู่บ้านต้องการจะบอกกล่าว

ส่วนการกระจายเสียงในส่วนภูมิภาคและส่วนกลางที่เป็นช่องทางในระดับมหภาคอันกว้างยิ่งขึ้นนั้น ก็มีการผลิตรายการวิทยุที่มีหมอลำเป็นเนื้อหาหลักทั้งภาค AM และ FM ออกอากาศเป็นประจำทุกวัน วันละหลายสถานีและหลายรายการ เช่น รายการเพลงรักจากจินตหรา รายการอีสานพาเพลิน รายการมนต์เพลงลูกทุ่ง ทางสถานีวิทยุยานเกราะ AM ๑๓๐๕ Khz ในกรุงเทพฯ รายการเพลงขวัญใจชนบท ทางสถานีวิทยุ จส.๓ AM ๑๒๔๑ Khz จ.ร้อยเอ็ด ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีรายการโทรทัศน์ของสถานีโทรทัศน์ทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนกลางหลายรายการได้นำเสนอรายการที่เกี่ยวกับหมอลำโดยตรง เช่น สถานีโทรทัศน์สีช่อง ๑๑ กรมประชาสัมพันธ์เขต ๑ จังหวัดขอนแก่น เปิดโอกาสให้หมอลำคณะต่างๆ แสดงสดในห้องส่งแล้วถ่ายทอดออกอากาศ เช่น “รายการหมอลำห้าดาว” “รายการหมอลำจากสยาม” ฯลฯ

ส่วนรายการโทรทัศน์สถานีโทรทัศน์ส่วนกลางช่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นช่อง ๓ ช่อง ๕ ช่อง ๗ ช่อง ๙ ช่อง ๑๑ ก็มีการนำรายการที่เป็นประเภท music video ของหมอลำ เช่น รายการลูกทุ่งห้าดาว (ช่อง ๕) รายการเวทีลูกทุ่ง (ช่อง ๑๑) รายการลูกทุ่งสุ่มิน (ช่อง ๗) รายการเพื่อคุณที่รัก (ช่อง ๓) รายการพฤษ์ฉบับเทิง (ช่อง ๙) รวมไปถึงสปอตโฆษณาหมอลำของศิลปินคนต่าง ๆ มาออกอากาศทุกวัน

สื่อสิ่งพิมพ์ก็มีการนำเรื่องราวและความเป็นไป ความเคลื่อนไหวของหมอลำ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการหมอลำไปเขียนถึงในวงกว้าง และต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนับสิบปี เช่น นิตยสารราชาเสียงทอง

ในวงการภาพยนตร์เองก็มีการนำศิลปินหมอลำที่โด่งดังไปเป็นนักแสดงนำในภาพยนตร์ หลายสิบเรื่องอีกด้วย เช่น เรื่อง ลำซิ่งนักเลงปืน หนุมานข้าวยาวลำน้ำมูล พี่นักร้องน้องนักเลง หมอลำพ่อลูกอ่อน หมอลำปิ่นโหด แว่วเสียงแคน ดอกคูณเสียงแคน มนต์รักลำน้ำชี ฯลฯ

กล่าวได้ว่าสื่อมวลชนมีส่วนในการทำให้เกิดหมอลำประเภทใหม่ ๆ หรือมีรูปแบบใหม่ๆ ได้ เพราะยิ่งเวลาผ่านไปผู้รับสารก็ยิ่งต้องการเสพหมอลำแบบแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่ไม่ซ้ำแบบเดิม ผู้ผลิตเองก็ต้องการเอาใจกลุ่มเป้าหมาย เพราะเมื่อมีสื่อมากขึ้น การแข่งขันทางธุรกิจเทป และสื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมอลำก็มีมากขึ้น พร้อมกันนี้สื่อมวลชนจึงมีหน้าที่ที่จะเป็นทั้งช่องทางถ่ายทอดเรื่องราวของหมอลำและผลิตหมอลำตามแบบที่มีการประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ หมอลำเองก็ต้องมีการพัฒนาอยู่เรื่อยๆ โดยการปรับเปลี่ยนเนื้อหาและรูปแบบการนำ

เสนอเพื่อให้เหมาะกับลักษณะสื่อ และใช้ประโยชน์จากสื่อในการเผยแพร่ตัวเองให้มากที่สุด สื่อเองก็จะมีทางเลือกหมอลำไปผลิตและเผยแพร่เช่นกัน

การศึกษาคำเนินกลยุทธ์ของสื่อมวลชนเพื่อการส่งเสริมหมอลำนี้ ผู้วิจัย ได้ตั้งจุดประสงค์ที่จะศึกษาสื่อประเภทต่าง ๆ โดยแยกประเภท (Genre) อย่างชัดเจน โดยสื่อมวลชนที่ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ นั้น มีสื่อมวลชนทั้งหมด ๕ ประเภท คือ

- ก. สื่อวิทยุ
- ข. สื่อโทรทัศน์
- ค. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ นิตยสารราชาเสียงทอง
- ง. สื่อโสตทัศนอุปกรณ์ ได้แก่ สื่อเทปคาสเส็ต ซีดี และวีดีโอ
- จ. สื่อภาพยนตร์

สื่อต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทตามลักษณะบทบาทของสื่อเหล่านั้น กล่าวคือ

๑. สื่อที่มีบทบาทในแง่การผลิต ได้แก่ สื่อโสตทัศนอุปกรณ์ เช่น สื่อเทป ซีดี และวีดีโอ
๒. สื่อที่มีบทบาทในแง่การเป็นช่องทาง ได้แก่ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อภาพยนตร์

ซึ่งการวิเคราะห์กลยุทธ์การส่งเสริมหมอลำของสื่อต่าง ๆ ทั้งหมดนี้จะแปรไปตามลักษณะของบทบาทสื่อแต่ละประเภท อันจะทำให้เห็นภาพรวมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น